

PÉTER I. ZOLTÁN

Kíváncsi, avagy a hűséges levélszerelmes

Kultúra

Ady életrajzírói és debreceni tartózkodásának kutatói is határozottan állítják: a fiatal jogásznak, újságírónak komoly szerelmi ügye nem volt a cívisvárosban. A Szabó Irma naivához való vonzalmán kívül más, mélyebb érzelmi alapon nyugvó kapcsolatot nem tartott senkivel – állították. A vidám életet kedvelő fiatalember szerintük nem áldozta idejét arra, hogy hosszú és kitartó udvarlással meghódítson valakit, aki megtetszett volna neki.

Ez így igaz is lehetett, azzal a kiegészítéssel, hogy akkor még senki sem tudhatott a debreceni Kíváncsival, valódi nevén Varga Ilonával folytatott, évekig tartó levelezéséről.

Varga Ilona fiatal lányként Jázmin álnév alatt tárcákat küldött a *Debreczeni Hírlap* szerkesztőségébe, ahol Ady is dolgozott. Mint utólag elmesélte, a költőnek a lapban megjelent versei a lelkébe ivódtak, akarata ellenére az ő alakja is megjelent előtte, nem tudott szabadulni tőle. A történet egy érzéssel, majd egy elhatározással kezdődött: „Valamiképp úgy éreztem, hogy lelkemnek bele kell az ő lelkébe kapcsolódnom, s ez az a Szépség, amit részemre az élet rejteget. Így íródott meg »Kíváncsi« levele a *Debreczeni Hírlap* szerkesztőségéhez: miért olyan szomorú hangú, miért olyan keserű Ady Endre költészete? Persze lelkem legmélyén egy szent sejtelmet éreztem, hogy én mily boldoggá tudnám tenni ezt a szomorú lelket. Levelemre a választ Ady Endre maga adta meg a Szerkesztői üzenetek rovatában. Megrendítőleg hatott rám üzenetének minden sora, de különösen két gondolatcsoport. Az egyik: »Verseim keserű hangon beszélnek az életről. A szerelmet nem mondják mennyországnak, nem keresnek baráti lelket, mert tudják, hogy úgysem találják.« A másik: »Keressük a szabadulást, keressük a feledést. Mámor, mámor kell mindenáron. Bor vagy csók adja: mindegy.« S végül a felhívás: »Tartson meg jóindulatában.«”

Ady válaszát a lap 1899. január 18-i száma közölte. Ennek hatására döntötte el Varga Ilona (a továbbiakban Kíváncsi, ahogy első levelét aláírta), hogy a lelki barátja, erőforrása, vigasztalója, titkos múzsája lesz a költőnek, akit eddig hiába keresett. Válaszol a szerkesztő üzenetére, s megvallja vonzalmát. Ady meghatott versben – *Válasz* – köszöni meg a rokonlélek biztató szavait, segítő szeretetét: „...Áldott a kéz, amely megadta / Ez áldott, édes biztatást, / Áldott a szív, mely némán szenved / S mégis tud vigasztalni mást...”

Ady eleinte a Szerkesztői üzenetekben válaszolt, majd később az általa kért és Kíváncsi részéről elfogadott formában, poste restante érkeztek a válaszok. A lány csak ahhoz ragaszkodott, hogy személye továbbra is ismeretlen maradjon. Ezt követően Ady 1899 februárjában írja az első levelét. Az udvarias, tartózkodó levélből, amelyet ismét csak egy szerkesztői üzenet követ, Kíváncsinak meg kellett sejtetnie, hogy Adyt más irányú érzelem köti le. Ugyanis ekkor már egyre inkább Szabó Irma színésznő hatása alá kerül, hozzá írja verseit a lapban.

A színésznő iránti szerelem egyoldalú maradt, amikor májusban a színé-

szek távoznak, Ady csak néhány vívódó, fájdalmas verssel és egy újabb kiábrándulással marad.

Érdekes fordulat történt 1899 augusztusában a Kíváncsival folytatott levelezésben. A lány utólagos bevallása szerint véletlenül felcserélte az Adynak szánt levelét egy barátnőjéhez írottal, akinek őszintén feltárta a költő iránti szerelmét. Lehet, hogy így volt, bár az sem kizárt, hogy egyszerű női furfanggal így akarta Ady tudomására hozni érzelmeit. Ady válaszlevelében megígérte, hogy visszajuttatja a „fatális csere” folytán hozzá került levelet, egyben arról biztosította a lányt, hogy nem olvasta el a nem neki szóló üzenetet. A levélből azonban Ady megtudhatta, hogy levelezőpartnerének keresztneve Illi, mivel ezt követően így címezte a lányhoz írt leveleket. Kíváncsi kérésére Ady elégette a másnak szánt levelet és az Anyegin hősnyőjére célzó versben – *Tatjana írt* – köszöni meg a vallomást:

*...Tünedező alkonyatvilágnál
Olvasgatom a levelet...
Tatjana sír, sirat egy titkot,
Egy vágyat, amely elveszett.*

.....
*Csak azt tudom, hogy lelke tiszta,
Szívében dal van s szerelem...
Én Tatjánám, ne félj a gúnytól,
Ne sirasd azt a levelet:
Megmentetted az én hitetlen,
Veszendő, bűnös lelkemet!...*

Kíváncsi valamikor 1899. októberben Ady leveléből tudomást szerzett arról, hogy a költő már sejtí kilétét, vagyis, hogy a lap Jázmin álnevű tárcaírója Illivel azonos. Ugyanis a költő Kíváncsi leveleinek „jázmin” illatú hangulatára célzott. Kíváncsi ellenben kitartott eredeti elképzelése mellett: nem fedte fel személyét, tisztán megőrizve egy illúziót. Utólag ezt azzal magyarázta, hogy őt csak eszményi rajongás vonzotta Adyhoz. Kielégítette, ha szereti a költő lelkét, és így szeretve lesz általa is. Személyes ismeretséget nem akart, mert úgy gondolta, más az álomkép és más a valóság. De félt attól is, hogy az ember nem áll arányban a költővel, ami kiábrándulást okozott volna. De azt is bevallotta, hogy nem érzett magában elegendő biztonságot, hódító és megtartó erőt.

Hiányzott belőle az önbizalom, félnék és kishitű volt. Félt és retteget az esetleges kudarctól is, hátha nem tetszene Adynak. Így tehát megmaradt inkább az ábrándok, az illúziók boldog, sérthetetlen világában.

Ami Adyt illeti, végül belenyugodott a lány elhatározásába, hogy az ismeretlen akar maradni számára. Egyébként is Ady magatartása ezen a téren eléggé hullámzó volt. A leveleiből kitűnik, hogy hol kétségbeesetten könyörög a találkozásért, hol pedig megtorpan tőle, s átveszi Kíváncsi érvelését: csak így lehet sértetlenül megőrizni a boldog illúziót, az érzések tisztaságát. Hogy mindezek mögött a valóságban mi állhatott? Lehet, hogy ő maga is tartott a csaló-

dástól. Megtörténhet, hogy Kíváncsinak a személyes találkozást elutasító viselkedéséből arra következtetett, hogy a lánynak előnytelen külseje van, s emiatt már ő is inkább el szeretett volna kerülni egy esetleges kínos találkozást. De megtörténhet, hogy egyszerűen csak az ábrándjait, illúzióit féltette egy esetleges csalódástól.

A költő ősszel írt levelei pesszimista hangulatot árasztottak. Az egyikben arra kéri a lányt, hogy egy kevéssé ne hagyja még el, maradjon meg továbbra is őrangyalának. November 18-án már azt írja a lánynak, hogy a következő hónap elején búcsúzik Debrecentől. „Sok fájó, kevés édes emléket viszek

Kíváncsi, azaz Varga Ilona

magammal. Az utolsó hetek édes perceit magának köszönhetem. Nem is búcsúzom én magától. Megírtam már: hozzánőtt a szívemhez. Nem ismerem, talán csak névről. Nem is láttam még. Talán úgy megyek el, hogy meg sem ismerem... Azért mégis, mégis... Ugye írunk egymásnak ezután is?...”

Kíváncsi bánatosan válaszol: milyen szomorú lesz az élete, ha nem fogja Adyt többé látni, legjobban szeretne meghalni. Azt ajánlja: írjanak ezután is egymásnak, majd egy vallomással folytatja: „Ez a levelezés lesz az én életem egyetlen öröme, boldogsága, hogy sorait olvashatom a legédesebbnek, a legkedvesebbnek nekem a világon. Hogy én is megírhatom gondolataimat, bánatomat, fájdalmamat, mely szívem tépi, de mégis édes azt szenvedni, mert hisz olyan aranyos, édes embert szeretek...”

Ady november 21-i válaszlevelében – immár a tizenkettedikben – megismétli: bizonyosan elmegy. Utazását azzal indokolta, hogy „Nem lehetetlen, hogy egy új légkör, egy új környezet, egy ambíciómat felébresztő új helyzet felkölti kihalt életkedvemmet, de lehet az is, hogy ott sem leszek más, mint a halált kérő, testet öltött elégedetlenség. Bár-hogy legyen: a maga emlékét míg élek, megőrzöm! Lehet, hogy önzés: de nekem nincs erőm magáról lemondani, szükségem van magára!...”

Kíváncsit nem elégítette ki a költő levele, mert értelmezése szerint az tele volt titkolózással, homályos célzásokkal, bizonytalanságokkal, csak a távozásának őt lesújtó szándéka lát-

szott bizonyosnak. Ő azt várta el tőle, hogy őszintén tárja fel előtte a lelkét, ahogy leveleiben ő is tette. Ennek a fájó érzésének hangot is adott válaszlevelében.

Ady december 4-én válaszolt erre: *„Levele vádjai fájnak. Egyszer már megírtam: én érzést tettetni nem tudok. (Maga pláne hazugsággal és dúrvaszívúséggel vádol.) Egyiket sem érdemlem meg. Napok óta a legnagyobb bizonytalanságban vagyok. Kétségek közt hányódtam, haboztam. Mindig gondoltam magára, s vártam: mikor tudok egész biztosat írni...”* Megírta még: tétovázásából végre kimenekült. Nem megy egyelőre sem Pestre, sem Kassára, sem Váradra, hanem hazamegy a szüleihez gyógyulni. Levele végén megígérte, hogy közölni fogja majd a címét.

Adyban ekkor már egyre fokozódott idegenkedése Debrecen-től, sivárnak és jövőtlennek érezte ottani életét, hiába kötöttek oda emlékek, barátságok és egy titokzatos, láthatatlan szerelem, menekülni akart. Egyelőre azt még nem tudta, hogy hová, ezért utazott haza szüleihez Érminszentre, amit

egy rövid levélben tudat a lánnyal december 9-én.

Kíváncsi természetesen válaszol, levelezésük folytatódik. Ady egyebek mellett megírta: a hónap végéig marad szüleinél, akkor megy ki ismét a világba. De nem Debrecenbe. Ebben a levélben tréfásan ugyan, de nyíltan feltárta a lány előtt, hogy tudja a nevét: *„Apropos! A múltkor egy borítékot címeztem magának, édes, és azt írtam rá: Varga Illi... Hát nem botrányos szórakozottság – egy egészséges falusi embernél?...”*

Ady érminszenti tartózkodása alatt is folytatódik levelezésük. Már egyre nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb hangon ír szülőfalujából, mígnem

1900. január 3-i címzéssel egy néhány szavas képeslapot küld Nagyváradról: „Édes! Nagyváradon vagyok. Hosszú levelet kap tőlem 7-ikén reggel. Addig is kezeit csókolja Bandi”

A hosszúnak egyáltalán nem mondható levelét ígéretéhez képest valóban elküldte. Ez már a huszonkettedik levél volt. Kíváncsi ugyanis valamennyit megszámozta és megőrizte.

„Édes, Aranyos Illim!

Nagyváradon vagyok. A Szabadság belmunkatársa. Ebben a városban valaki vagy zsidó, vagy pojáca. Annyira el vagyok szigetelve, hogy most százszor többet foglalkozom magammal és – enyéimmal. Sokat gondolok, nagyon sokat Magára! ... Hát Maga reám?

Addig leszek itt, míg hátralevő vizsgám megszerzem s tanulok – ha ugyan sikerülni fog – egy kis stréberkedést.

Kérem addig – ha még mindig a régi – ide címezze édes leveleit, melyeket nagyon vár igaz ragaszkodással szerető, jó barátja Ady Bandi”

Ady Endre 1900. január elején szerződött át Debrecenből a *Szabadság* szerkesztőségébe. Az igaz, hogy ekkor még nem gondolt hosszabb váradi tartózkodásra, ugyanis úgy tervezte, csak addig marad itt, amíg folytatja a megszakított jogi tanulmányait, leteszi a hátralevő vizsgáit. És bár beiratkozott az itteni jogakadémiára, az előadásokra nemigen járt, jogi tanulmányai is hamar, immár végleg félbe-maradtak.

Kíváncsival való levelezése egy ideig – igaz, megszakításokkal – még folytatódott. Ady első váradi levelére a lány természetesen válaszolt, amire csak egy szerkesztői üzenetet kapott a Debreczen lapból: „Kíváncsi. Levél

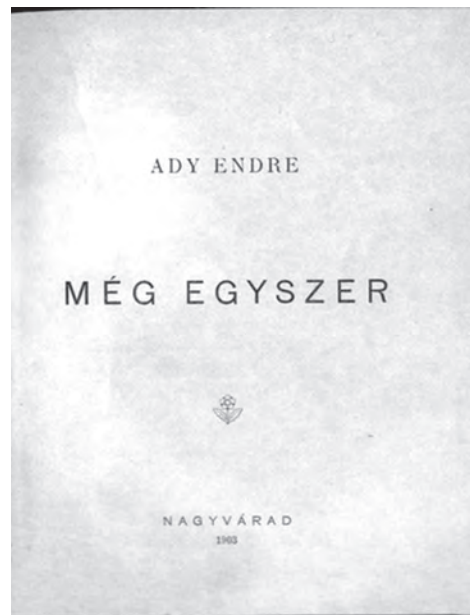
megyen Nagyváradról rövidesen.” De a levél nem „ment”, amit Kíváncsi később így magyarázott: „Új életkörülményei, úgy látszik, hamar másfelé terelték érdeklődését. Kapcsolatunkat ezzel voltaképpen meg is szakította, s ez számomra fájdalmasan érthetetlen volt, főként érmindszenti levelei után. Ettől kezdve önszántából nem írt többet, csak az én leveleimre válaszolt nagy ritkán néhány sorban vagy egy-egy szerkesztői üzenetben.”

Hosszú szünet után, 1901 őszén Kíváncsi egy szemrehányó levelet írt Adynak, amit utólagos véleménye szerint a költő közömbös hallgatása miatt belőle kitört titkon emésztő fájdalom keserűség váltott ki. Ady rövid válasza: *„Édes Illi, Mély gyűlöletéért fogadja mély hálálkodásomat. A mély gyűlölet szavai majdnem olyan jólestek, mint valamikor azok a másféle szavak. Érdemtelen voltam bár azokra és ezekre is. Nagy, önző kegyetlenséggel kívánom, hogy gyűljön tovább is. Még nekem is jólesik és jó hinnem néha, hogy valaki – gyűlöl... Csókolja kezeit A. E.”*

Varga Ilona közel hatvan év távlatából sem értette, hogy miféle gyűlöletet olvasott ki leveléből Ady, túlzásnak tartotta ezt, hiszen ő nem írt gyűlölködő hangnemben.

Ezt követően 1902 januárjában két üzenet is követi egymást a *Nagyvárad* *Napló* hasábjain: 12-én: *„Illi (Debreczen) Levél ment.”* És 18-án: *„Illi. Levél ment vasárnapra.”* A kétszer egymás után jelzett levél végül egy képeslap lett. Ezen Ady néhány udvarias – Kíváncsi szerint – elhárító szóval válaszol emlékező soraira, amelyeket első levélváltásuk harmadik évfordulójára küldött. Ebből az alábbi következtetést vont le: *„Nyilvánvaló, hogy Ady részéről befejeződött a romantikus regény, amely három évvel azelőtt, 1899. jan. 18-án kezdődött. Nagyvárad elhomályosította Kíváncsi Illi emlékét szívében.”*

Ady viselkedését Kovalovszky Miklós így értelmezte: *„Debrecentől távol, új életkörülmények közé jutva, Ady nyilván értelmetlennek látta a kapcsolat fenntartását. Talán Kíváncsi szempontjából is céltalannak és hátrányosnak tartotta, ezért ki akarta őt gyógyítani rögeszmés rajongásából, s nyílt szakítás helyett elhidegülését éreztette vele. A boldog szerelem ugyanis két fél testi-lelki összhangja. Adyt pedig csak egy sajátos lélektani helyzetben, ideig-óráig tudta lekötni e tesztelen kapcsolat érdekessége, vigaszt, bátorítást adó hatása.*

Az ő természete, a nőben is izgató és csillapító narkotikumot kereső érzékisége nem elégedtetett meg az ilyen légies vonzalommal. Neki a hűség valóság kellett. S már az első nagyvárad hónapokban megjelenik a szerkesztőség táján egy érdekes, művelt fiatal leány, maga is író, akárcsak a titokzatos Jázmin: Márton Gabriella, hogy magára vonja Ady fellobbanó érdeklődését.”

Kíváncsi érzései ezt követően sem változtak, továbbra is „kíváncsian” követte Ady életét. Lement Nagyváradra Ady a *Műhelyben* című darabjának bemutatójára is. Nagy öröme láthatta őt a korzón, a színház körül, s látta a bemutatót, amint a közönség többször is kihívta a színpadra.

Még egy utolsó levélváltásuk volt a *Még egyszer* verseskötet megjelenésekor. A kis könyvre Illi is gyűjtött elő-

fizetőket, és levélben jelentkezett a példányokért. Erre egy rövid szerkesztői üzenetben válaszolt Ady, majd megkérdezte: a régi módon mehet-e a levél? Kíváncsi válasza igenlő volt. Erre 1903. szeptember 22-i dátummal Ady elküldte a huszonhatodik, egyben utolsó levelét Varga Ilonának. Íme a levél:

„Édes, titokzatos Illi, hát Maga még nem felejtett el engem? Valahányszor életjelt ad magáról, mindig megalázva érzem magam, de egyben isteni módon megközelít a hit, hogy valaki hozzám van forrva a gondolataival, valaki Velem van. Érzem tehát én is Magát, Édes Jó Illi. Érzem magam mellett, mint őrizőmet. Ady Endre a régi még. A vívódó, a befelé élő, a beteg lelkű ember, s most olyan kárhuzatos módon szerelmes valakibe, hogy bele fog pusztulni. A beteg ember szerelmével szerelmes. Imádkozzék értem, édes Illi, s írjon magáról sokat. Imádkozzék, hogy gyógyuljak meg. Nagyváradon már nem maradok sokáig. Legfeljebb pár hétig. Nem tudom, merre megyek. Talán Párisba. Nem tudom. A könyvek holnap jelennek meg. Hogy s milyen címre küldjem? Csókolja a kezét, édes őriző s megmaradó, ismeretlen Illim – Nagyvárad, kedd. Ady.”

Varga Ilona utólag úgy emlékezett, hogy amikor a levelet olvasta, eltöltötte ismét a forróság, de elborzasztotta az, amit Ady nyugtalan, beteg, vívódó lelkéről és új, kárhuzatos szerelméről írt. Bizonyára Lédáról van szó – állapította meg utólag. Szomorúan gondolt arra: szavaiban szinte jóslatszerűen ott van már egész későbbi sorsa. S mit használhatott, mit segíthetett az ő fájdalmas imádsága? Lelkében mély gyászt és a végleges elszakadás fájdalmát érezte.

Végezetül idézzük Ady Lajost, aki 1923-ban megjelent könyvében így ír: „A debreceni kis leány – ha él még s olvassa e sorokat – tudja meg, hogy emléke végigkísérte Bandi egész életét... Illi volt az egyetlen nő a sok száz közül, kikkel bizo-

nyos relációba került, akit ha szóba hoztam előtte, kedvetlen lett, s nyomban más témára terelte a beszédet...”

Maga a költő is hasonlóan nyilatkozott a Kíváncsinak írt egyik levelében: „Bárhogy legyen: a maga emlékét míg élek, megőrzöm!”

Utószó

Kíváncsiról tudni kell, hogy személye egészen 1958-ig titokban maradt. Akkor is a szerencsés véletlenek összejátszását követően sikerült Kovalovszky Miklósnak, Gyurói Nagy Lajos nyugalmazott evangélikus lelkipásztor segítségével kinyomoznia, hogy az immár Hajdúszoboszlón lakó Varga Ilonát rejti e név. Azt követően, hogy felkeresték otthonában a 79 éves hölgyet, az némi belső tusa után megvallotta, hogy ismerte Adyt debreceni évei alatt, levelezett vele, Kíváncsi, majd Illi néven. Szerette őt, miatta nem ment férjhez, leveleit mindvégig megőrizte. Sikerült meggyőzni őt arról, hogy hatvanévnyi hallgatás után hozza nyilvánosságra emlékeit és Ady leveleit, ezáltal gazdagítva az Ady-irodalmat.